

Ю. З. Богаквикладач кафедри права і публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
ORCID ID: 0009-0009-7767-6950

РОЛЬ ЕТИЧНИХ НОРМ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ТА МЕТОДИ ЗАСТОСУВАННЯ

Судова система є одним із основних стовпів правової держави, оскільки забезпечує захист прав і свобод громадян та гарантує справедливість у суспільстві. Однак ефективне функціонування судової влади залежить не лише від дотримання правових норм, але й від рівня професійної етики її представників. Етичні норми, що регулюють поведінку суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу, є невід'ємною частиною судової практики. Вони забезпечують довіру суспільства до судової системи та слугують запобіжником зловживань і корупції. Метою статті є дослідження ролі етичних норм у судовій практиці, аналіз їхнього історичного становлення та визначення сучасних методів застосування для забезпечення ефективного функціонування судової системи. Основне завдання полягає у виявленні того, як етичні принципи впливають на якість судочинства, забезпечують довіру до правосуддя та підтримують високий рівень професійної поведінки серед суддів і адвокатів. У представленій статті досліджується роль етичних норм у судовій практиці, аналізується їхня історична еволюція та сучасні методи застосування. Розглядаються етичні засади, які регулюють поведінку суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу, підкреслюючи їхній вплив на забезпечення справедливості та довіри до правосуддя. Особливу увагу приділено аналізу становлення професійної етики в судовій сфері, а також механізмів її дотримання та контролю. У статті також наводяться приклади успішного застосування етичних норм у судовій практиці різних країн, розглядаються основні виклики та проблеми, з якими стикаються правові системи під час реалізації етичних стандартів. Зроблено висновок, що проблематика етичних норм у судовій практиці демонструє складність встановлення чітких меж між моральними й правовими вимогами до поведінки суддів, адвокатів та інших учасників процесу. Етичні норми є гнучкими і суб'єктивними, що створює труднощі у їх застосуванні в різних правових і культурних контекстах. Основні принципи, як-от неупередженість, конфіденційність, уникнення конфлікту інтересів та професійна компетентність, потребують постійного контролю й удосконалення з урахуванням сучасних соціальних і технологічних змін. Суттєвою умовою забезпечення справедливості в судових процесах є незалежність судової системи, чесність і правдивість учасників, що сприяє зміцненню довіри громадян до правосуддя.

Ключові слова: етичні норми, правова система, правова культура, професійна етика, судова практика.

Актуальність теми. Судова система є одним із основних стовпів правової держави, оскільки забезпечує захист прав і свобод громадян та гарантує справедливість у суспільстві. Однак ефективне функціонування судової влади залежить не лише від дотримання правових норм, але й від рівня професійної етики її представників. Етичні норми, що регулюють поведінку суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу, є невід'ємною частиною судової практики. Вони забезпечують довіру суспільства до судової системи та слугують запобіжником зловживань і корупції.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій літературі та публікаціях це питання розглядається як у контексті історичного розвитку етичних стандартів, так і з точки зору сучасної правозастосовної практики. Українські науковці також активно досліджують питання етики в судовій практиці. Зокрема, праці таких вітчизняних дослідників ми аналізували у нашій роботі: Бірюкова А., Кондратова І., Денисенко Л., Сироїд О., Фадеєва І., Куйбіда Р., Овсяннікова О.

Метою статті є дослідження ролі етичних норм у судовій практиці, аналіз їхнього історич-

ного становлення та визначення сучасних методів застосування для забезпечення ефективного функціонування судової системи. Основне завдання полягає у виявленні того, як етичні принципи впливають на якість судочинства, забезпечують довіру до правосуддя та підтримують високий рівень професійної поведінки серед суддів і адвокатів.

Результати дослідження. Проблематика визначення етичних норм у судовій практиці полягає у складності встановлення чітких меж між моральними та правовими вимогами до поведінки учасників процесу, а також у розмаїтті культурних, правових і соціальних контекстів, які можуть впливати на інтерпретацію цих норм. Основні проблеми, пов'язані з визначенням поняття етичних норм у судовій практиці, включають:

1. Етичні норми є більш гнучкими та суб'єктивними, ніж правові норми. Вони часто базуються на моральних принципах, які можуть варіюватися в залежності від культури, суспільних очікувань або особистих переконань. Це створює складність у тому, щоб точно визначити, що є етично прийнятним для судді чи адвоката. Наприклад, те, що вважається етичним в одній країні, може сприйматися зовсім інакше в іншій [5, с. 196-200].

2. Судді та інші учасники судового процесу можуть зіткнутися з дилемами, коли їхні особисті моральні переконання вступають у конфлікт із професійними обов'язками. Наприклад, адвокат може зіткнутися з етичним вибором між захистом клієнта, якого він вважає винним, і моральним обов'язком підтримувати справедливість.

У різних країнах етичні норми, які застосовуються в судовій практиці, можуть істотно відрізнятися, що у свою чергу ускладнює розробку єдиних міжнародних стандартів або правил поведінки для суддів та адвокатів. Навіть в межах однієї країни різні судові системи можуть мати власні підходи до етичних норм.

3. Етичні норми в судовій практиці можуть змінюватися з часом під впливом соціальних, політичних чи технологічних змін. Наприклад, питання конфіденційності та використання сучасних технологій у судових процесах ставлять нові етичні виклики, які ще не повністю регламентовані.

Виникає складність у забезпеченні ефективного контролю за дотриманням етичних норм, оскільки порушення етики не завжди є легко доказовим або відразу помітним. Судова

система потребує механізмів контролю, які дозволяють вчасно і об'єктивно реагувати на можливі порушення, але водночас не порушують незалежність суддів [2, с. 21-29].

Багато професійних етичних норм у судовій практиці регулюються через спеціальні кодекси (наприклад, Кодекс професійної етики суддів або адвокатів). Проте питання полягає в тому, наскільки ці кодекси є ефективними та обов'язковими до виконання, адже їхні приписи можуть мати радше рекомендаційний характер і потребують додаткового роз'яснення або тлумачення.

Також, вважаємо за необхідне зазначити, що етичні норми у судовій практиці регулюють поведінку суддів, адвокатів, прокурорів та інших учасників судового процесу. Вони спрямовані на забезпечення справедливості, неупередженості та законності у вирішенні судових справ. Основні етичні норми в судовій практиці включають:

1. Неупередженість суддів є ключовим елементом етичних норм у судовій практиці, що забезпечує справедливість судового процесу та підтримує довіру громадян до судової системи. Це поняття передбачає, що суддя має діяти об'єктивно та нейтрально, приймаючи рішення виключно на основі фактів і закону. Неупередженість вимагає, щоб суддя був захищений від будь-яких впливів, як з боку учасників процесу, так і з боку суспільства, політичних або економічних сил [6].

Суддя, який керується принципом неупередженості, повинен уникати конфлікту інтересів і забезпечувати, щоб його особисті чи фінансові інтереси не впливали на рішення. Коли виникає така ситуація, суддя зобов'язаний заявити про самовідвід, щоб уникнути навіть найменших підозр щодо можливих порушень етичних стандартів. Важливо, щоб уся діяльність суддів була прозорою, а ухвалені рішення обґрунтованими і чітко поясненими з посиланням на закон та докази, подані у суді.

Крім того, неупередженість означає рівне ставлення до всіх учасників судового процесу. Суддя не може виявляти упередженість щодо сторін залежно від їхньої статі, раси, соціального статусу або інших особистих характеристик. Будь-яка форма дискримінації суперечить принципам судової етики та підриває довіру до суду як до незалежної інституції.

Неупередженість суддів часто опиняється під загрозою через суспільний або політичний тиск, особливо в справах, що викликають вели-

кий громадський інтерес. Судді можуть опинитися перед дилемою: залишатися об'єктивними або піддатися впливу громадської думки чи очікувань. Але важливо, щоб суддя був стійким до таких викликів і продовжував діяти згідно з законом і етичними принципами, не зважаючи на зовнішні фактори [8, с. 75-79].

Міжнародні стандарти, зокрема Бангалорські принципи поведінки суддів, підкреслюють важливість неупередженості як фундаментального елемента судової етики. Судді мають залишатися незалежними не лише на практиці, але й у сприйнятті суспільством, оскільки навіть найменші підозри щодо їхньої неупередженості можуть завдати шкоди репутації судової системи [1].

Таким чином, неупередженість суддів – це не просто правовий стандарт, а основоположний моральний принцип, який забезпечує справедливість судових рішень та підтримує авторитет судової влади в очах громадян. Суддя має бути морально стійким, чесним і послідовним, аби ефективно виконувати свою роль, захищаючи права всіх сторін процесу та забезпечуючи правосуддя на найвищому рівні.

2. Конфіденційність. Судді також зобов'язані дотримуватися конфіденційності у своїй діяльності. Вони не можуть обговорювати справи, які перебувають на розгляді, поза межами офіційних процедур суду. Це стосується як змісту матеріалів справи, так і будь-якої інформації, що може вплинути на справедливість судового розгляду. Зокрема, заборонено розголошувати будь-які відомості, отримані під час закритих судових засідань або консультацій з колегами.

Конфіденційність також відіграє ключову роль у дотриманні прав людини, особливо коли йдеться про захист вразливих груп населення – дітей, жертв насильства або осіб, які потребують особливого захисту. У таких випадках суд зобов'язаний забезпечити захист особистих даних і запобігти їхньому публічному розголошенню, що може спричинити додаткову шкоду для цих осіб [3, с. 117-123].

Втім, конфіденційність у судовій практиці не є абсолютною. У деяких випадках, коли є необхідність забезпечити суспільний інтерес або справедливість правосуддя, певні аспекти можуть бути розголошені. Це, зокрема, стосується справ, які мають значний суспільний резонанс або які торкаються питань державної безпеки. Однак навіть у таких випадках необхідно дотримуватися суворих правил щодо того, яка інформація може бути оприлюднена і як це вплине на права та інтереси сторін.

3. Конфлікт інтересів є важливим елементом етичних норм у судовій практиці, оскільки він безпосередньо впливає на справедливість, неупередженість та довіру до судової системи. Під конфліктом інтересів розуміють ситуацію, коли особисті, фінансові або інші інтереси судді, адвоката чи інших учасників процесу можуть вплинути на об'єктивність їхніх дій або рішень. Це створює ризик порушення етичних норм і може призвести до спотворення правосуддя.

Конфлікт інтересів може виникати у різних формах. Наприклад, суддя може мати особисті чи фінансові відносини з однією зі сторін судового процесу, що може вплинути на його неупередженість під час ухвалення рішень. Адвокат, який має конфлікт інтересів, може стикнутися з дилемою між захистом інтересів клієнта та власними інтересами, наприклад, коли має фінансові чи професійні стосунки з протилежною стороною [2, с. 21-29].

Одним із ключових етичних принципів є те, що судді та адвокати повинні уникати навіть появи можливого конфлікту інтересів. Це означає, що не лише фактичний вплив на рішення є порушенням етики, а й будь-яка ситуація, що може викликати підозри щодо упередженості. У таких випадках суддя зобов'язаний заявити самовідвід, а адвокат відмовитися від ведення справи, якщо є реальна загроза конфлікту інтересів.

Особливу важливість конфлікт інтересів має у контексті прозорості судового процесу. Важливо, щоб судді та адвокати не тільки дотримувалися високих стандартів етичної поведінки, але й забезпечували, щоб їхні дії сприймалися суспільством як чесні та неупереджені. У правовій системі навіть найменший натяк на можливий конфлікт інтересів може підірвати довіру до суду та його рішень [7].

Не менш важливим є питання уникнення конфліктів інтересів у діяльності прокурорів та інших посадових осіб. Прокурори повинні діяти виключно в інтересах справедливості і закону, не допускаючи впливу особистих або сторонніх інтересів на свої дії. У цьому контексті етичні норми є гарантією того, що будь-яке рішення, ухвалене в суді, є результатом неупередженого та об'єктивного процесу.

4. Професійна компетентність. Кодекси професійної етики для суддів та адвокатів підкреслюють важливість постійного підвищення кваліфікації як необхідної умови збереження професійної компетентності. Право постійно

змінюється, з'являються нові законодавчі акти, судові прецеденти та міжнародні норми, тому судді та адвокати повинні слідкувати за правовими нововведеннями і регулярно оновлювати свої знання. Відсутність такого навчання може призвести до ситуації, коли юрист не буде здатен належним чином вирішити юридичну проблему, що порушить етичні норми і права сторін [2, с. 21-29].

Професійна компетентність також тісно пов'язана з чесністю та відповідальністю. Юристи, зокрема судді, повинні визнавати межі своїх знань і досвіду. Якщо суддя або адвокат не має достатньої компетентності у певній галузі права, він повинен звернутися до відповідних експертів або відмовитися від розгляду справи. Важливо не лише мати високий рівень знань, а й адекватно оцінювати свої можливості, щоб уникнути помилкових рішень або дій, які можуть нашкодити учасникам процесу.

Забезпечення професійної компетентності у судовій практиці є гарантією того, що рішення ухвалюються на основі глибокого розуміння правових питань та фактів справи. Це зміцнює довіру громадян до судової системи і підтримує високі стандарти правосуддя. У кінцевому підсумку, професійна компетентність є основою етичної поведінки, яка забезпечує справедливість, рівність і неупередженість у судових процесах [4, с. 106].

5. Незалежність судової системи. Цей принцип стосується як інституційної незалежності судової влади від інших гілок влади виконавчої та законодавчої, так і особистої незалежності суддів. Інституційна незалежність передбачає, що суди мають діяти незалежно від політичного впливу, а їхні рішення не повинні підлягати перегляду чи зміні іншими органами влади. Лише незалежний суд здатен ефективно захищати права та свободи громадян, здійснювати контроль за діями держави та дотриманням закону.

Особиста незалежність суддів вимагає, щоб кожен суддя мав свободу приймати рішення на основі закону, фактів справи та власного професійного розсуду без побоювань щодо тиску чи втручання. Суддя не може піддаватися впливу з боку політичних чи економічних сил, особистих стосунків чи суспільного тиску. Така незалежність захищає суддів від спроб маніпуляції та створює умови для неупередженого розгляду справ.

Важливим аспектом забезпечення незалежності є стабільність посад суддів. Судді повинні

бути захищені від необґрунтованих звільнень, переведень або інших форм впливу на їхню кар'єру. Законодавчі норми щодо довічного призначення суддів або призначення їх на тривалий термін є одним із способів гарантувати їхню незалежність. Це дозволяє суддям приймати рішення без страху втратити посаду або бути покараними за ухвалення непопулярного чи незручного для влади рішення.

Етичні норми, що регулюють незалежність судової системи, також включають вимогу уникати будь-яких дій, які можуть поставити під сумнів неупередженість судді. Це стосується як його професійної діяльності, так і поведінки поза судом. Суддя повинен утримуватися від публічних висловлювань або участі в діяльності, яка може викликати сумніви щодо його об'єктивності чи неупередженості. Він також має уникати ситуацій, які можуть створити конфлікт інтересів або викликати підозри в упередженості [8, с. 56-62].

6. Чесність і правдивість. Чесність судді це одна з основних вимог до його професійної етики. Суддя має діяти справедливо і неупереджено, ухвалювати рішення, ґрунтуючись виключно на законі та фактах справи, не піддаючись зовнішньому тиску чи впливу. Важливо, щоб суддя не лише дотримувався принципу чесності у своїх рішеннях, але й демонстрував цю чесність у своїй поведінці, взаємодії з колегами, адвокатами та сторонами процесу. Будь-які прояви брехні або приховування інформації несумісні з посадою судді і можуть призвести до несправедливих рішень, які порушують права та свободи учасників процесу.

Чесність також вимагає від суддів відкрито визнавати свої помилки та вживати заходів для їх виправлення, якщо вони були допущені. У випадках, коли суддя стикається з ситуацією, де його неупередженість може бути поставлена під сумнів, чесним рішенням буде самовідвід. Таким чином, чесність у судовій практиці полягає не лише у відданості праву, але й у моральній відповідальності перед суспільством за правильність ухвалених рішень [2, с. 21-29].

Правдивість це ще один ключовий етичний принцип, який зобов'язує учасників судового процесу говорити правду та уникати будь-якої форми обману. Для адвокатів і прокурорів правдивість означає чесне представлення доказів, аргументів і позицій сторін, а також відмову від маніпуляцій фактами або спотворення правових норм для досягнення бажаного результату. Адвокат, наприклад, не може подавати неправ-

диву інформацію або свідомо вводити суд в оману для захисту свого клієнта, оскільки це суперечить принципам правосуддя.

Правдивість свідків та експертів є не менш важливою складовою судового процесу. Надання неправдивих свідчень або фальсифікація доказів може серйозно спотворити судовий розгляд і призвести до неправомірних рішень. Тому важливо, щоб усі учасники процесу розуміли важливість правдивості та були готові нести відповідальність за свої слова та дії в суді.

Чесність і правдивість тісно пов'язані з довірою до судової системи. Якщо учасники судового процесу, включаючи суддів, адвокатів і свідків, діятимуть нечесно або надаватимуть неправдиву інформацію, це підірве довіру громадян до системи правосуддя. Тому дотримання цих етичних норм є не лише професійним обов'язком, але й моральною вимогою, яка сприяє зміцненню авторитету правової системи [6].

7. Гідність та повага. Гідність стосується поваги до особистості кожного учасника судового процесу, незалежно від його статусу чи ролі. Це означає, що суддя, адвокат, прокурор, свідок та обвинувачений мають бути рівноправними суб'єктами судового процесу, і їхні права, зокрема право на справедливе ставлення, мають бути безумовно дотримані. У судовій практиці цей принцип зобов'язує суддів не тільки забезпечувати рівність усіх перед законом, але й поводитися з усіма учасниками процесу з максимальною повагою до їхньої гідності.

Для суддів, дотримання гідності означає підтримання високого рівня професійної етики та моральної поведінки. Судді повинні діяти з тактом, уважно ставитися до учасників процесу і забезпечувати, щоб судові засідання проводилися в атмосфері ввічливості та порядку. Це створює умови для того, щоб усі сторони процесу почувалися почутими та рівними, що сприяє справедливому судочинству [5, с. 196-200].

Повага є невід'ємною частиною судового процесу і стосується не тільки відношення до учасників суду, але й до самого суду та його функцій. Адвокати, прокурори, учасники процесу та свідки повинні виявляти повагу до суду, його правил і процедур, а також до ролі судді як нейтрального арбітра в конфліктах. У свою чергу, судді повинні забезпечувати, щоб усі учасники процесу були трактовані справедливо, без дискримінації або упередженого ставлення.

Для адвокатів та прокурорів повага проявляється у чесній і відповідальній поведінці перед

судом та у взаємодії з колегами, сторонами процесу та свідками. Вони повинні уникати образливих висловлювань, агресивної поведінки або будь-яких спроб принизити іншу сторону. Етика вимагає від адвокатів і прокурорів сприяти конструктивній і цивілізованій взаємодії у суді, що дозволяє зберігати порядок і дисципліну в процесі [1].

Гідність і повага також відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини в судовій практиці. Зокрема, вони допомагають уникнути дегуманізації учасників судового процесу, особливо в ситуаціях, де мова йде про обвинувачених чи потерпілих. Судді та адвокати повинні завжди зважати на те, що незалежно від обставин, кожна людина заслуговує на повагу до її гідності, навіть якщо вона звинувачується у серйозних злочинах. Це означає, що навіть найжорсткіші кримінальні справи повинні розглядатися з урахуванням людської гідності обвинувачених і їхнього права на належний захист.

Важливим аспектом гідності та поваги у судовій практиці є толерантність та врахування різноманітності. Судова система повинна бути чутливою до соціокультурних відмінностей, включаючи релігійні, етнічні та гендерні особливості учасників процесу. Недопущення дискримінації та упередженого ставлення на підставі цих факторів є важливим компонентом етичної поведінки суддів і юристів.

Висновки. Отож, проблематика етичних норм у судовій практиці демонструє складність встановлення чітких меж між моральними й правовими вимогами до поведінки суддів, адвокатів та інших учасників процесу. Етичні норми є гнучкими і суб'єктивними, що створює труднощі у їх застосуванні в різних правових і культурних контекстах. Основні принципи, як-от неупередженість, конфіденційність, уникнення конфлікту інтересів та професійна компетентність, потребують постійного контролю й удосконалення з урахуванням сучасних соціальних і технологічних змін. Суттєвою умовою забезпечення справедливості в судових процесах є незалежність судової системи, чесність і правдивість учасників, що сприяє зміцненню довіри громадян до правосуддя.

Список використаної літератури

1. Бангалорські принципи поведінки суддів. Схвалені резолюцією № 2006/23 Економічної та соціальної ради ООН від 26.07.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.

2. Бірюкова А. М., Кондратова І. Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 91. С. 21–29.
3. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с.
4. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: 2016. 226 с.
5. Овсяннікова О. О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 196–200.
6. Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XI чергового з'їзду суддів України від 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
8. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2020. 108 с.

Bohak Yu. Z. The role of ethical standards in judicial practice: the genesis of the establishment and methods of application

The judicial system is one of the main pillars of the rule of law, as it ensures the protection of the rights and freedoms of citizens and guarantees justice in society. However, the effective functioning of the judiciary depends not only on compliance with legal norms, but also on the level of professional ethics of its representatives. Ethical norms regulating the behavior of judges, lawyers and other participants in the judicial process are an integral part of judicial practice. They ensure public confidence in the judicial system and serve as a safeguard against abuse and corruption. The purpose of the article is to study the role of ethical norms in judicial practice, analyze their historical formation and determine modern methods of application to ensure the effective functioning of the judicial system. The main task is to identify how ethical principles affect the quality of judicial proceedings, ensure trust in justice and maintain a high level of professional behavior among judges and lawyers. The presented article examines the role of ethical norms in judicial practice, analyzes their historical evolution and modern methods of application. Ethical principles that regulate the behavior of judges, lawyers and other participants in the judicial process are considered, emphasizing their influence on ensuring justice and trust in justice. Special attention is paid to the analysis of the formation of professional ethics in the judicial sphere, as well as the mechanisms of its observance and control. The article also provides examples of the successful application of ethical norms in the judicial practice of different countries, considers the main challenges and problems faced by legal systems during the implementation of ethical standards. It was concluded that the issue of ethical norms in judicial practice demonstrates the difficulty of establishing clear boundaries between moral and legal requirements for the behavior of judges, lawyers and other participants in the process. Ethical norms are flexible and subjective, which creates difficulties in their application in different legal and cultural contexts. Basic principles such as impartiality, confidentiality, avoidance of conflict of interest and professional competence require constant monitoring and improvement in light of modern social and technological changes. An essential condition for ensuring justice in legal proceedings is the independence of the judicial system, the honesty and truthfulness of the participants, which contributes to strengthening citizens' trust in justice.

Key words: *ethical norms, legal system, legal culture, professional ethics, judicial practice.*